

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Геолого-географічний факультет

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

проф. Коваль І.М.

2020 р

ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОГО ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ
ЗА ФАХОМ «СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ГЕОГРАФІЯ)»

для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Географія) першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти (денна/заочна форма навчання)

Одеса – 2020

Програма комплексного атестаційного екзамену за спеціальністю «Середня освіта (Географія)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (денна / заочна форми навчання). ОНУ імені І.І. Мечникова. 2020 р.

Шифр та найменування галузі знань: 01 Педагогічні науки
Спеціальність: 014 Середня освіта
Предметна спеціальність: 014.07 Середня освіта (Географія)
Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр
Форма навчання: денна / заочна.

Укладачі: д.г.н. проф. Топчієв О. Г.
 д.г.н., проф. Яворська В. В.
 д.г.н., проф. Шуйський Ю. Д.
 д.б.н., проф. Красєха Є. Н.
 к.г.н., доц. Тригуб В.І.

Схвалено Вченою радою геолого-географічного факультету
Протокол № 1 від «31» серпня 2020 р.

Голова Вченої ради

Черкез Є. А.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Комплексний державний екзамен передбачає перевірку загальнотеоретичної і практичної підготовки випускників першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю «014 Середня освіта (Географія)» у відповідності до державних стандартів підготовки.

На геолого-географічному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова навчальний процес здійснюється за кредитно-модульною системою, що передбачає ступеневий рівень підготовки фахівців. Основними завданнями підготовки за спеціальністю «014 Середня освіта (Географія)» є формування основних знань з предмету з використанням інноваційних технологій, широкого географічного світогляду, вміння орієнтуватись у великому обсязі професійної інформації та застосовувати її у практичній професійній діяльності.

Основою успішності виконання поставлених завдань є систематичне формування у студентів загальнотеоретичних положень географічної науки, географічних законів і закономірностей, педагогічної науки та методики викладання, основних термінів і понять упродовж всього терміну навчання. Програма комплексного державного екзамену включає найважливіші розділи географічних та педагогічних дисциплін таких як геологія, геоморфологія, ґрунтознавство з основами географії ґрунтів, метеорологія та кліматологія, біогеографія з основами екології, гідрологія, ландшафтознавство, топографія з основами геодезії, картографія, фізична географія материків та океанів, фізична географія України, економічна і соціальна географія світу, регіональна географія, економічна та соціальна географія України, географія населення, рекреаційна географія, геоінформаційні системи в географії, педагогіка, методика викладання географії тощо.

Програмою передбачене висвітлення міжпредметних зв'язків географічних дисциплін, географічних і соціальних процесів та їх наслідків, а також зв'язки з іншими предметами негеографічного циклу. При цьому була врахована специфіка кожної дисципліни, а також зміст інтегрованої шкільної навчальної програми з географії, виходячи з того, що державний екзамен є формою перевірки готовності бакалавра за спеціальністю «Середня освіта (Географії)» до викладання географічних предметів у школі.

Під час комплексного державного екзамену випускник має показати розуміння основних законів, закономірностей науки, її практичного значення, перспектив розвитку, продемонструвати уміння використовувати набуті знання для вирішення прикладних питань.

Він також має продемонструвати своє вміння орієнтуватися у фактичному матеріалі, знання найважливіших джерел його поповнення й оновлення, показати свою обізнаність з роботами визначних вчених, фундаментальних наукових установ, періодичних видань.

Студент – випускник бакалаврату під час державного екзамену повинен показати:

- знання основних географічних законів і закономірностей у природі і

суспільстві;

- добрі знання основних термінів і понять з дисциплін географічного змісту;

- вміння аналізувати географічну інформацію з використанням географічних карт і атласів, географічної літератури, аналізувати супутню інформацію та застосовувати її у географічних дослідженнях;

- вміння користуватися географічним обладнанням і приладами;

- вміння застосовувати отримані теоретичні знання і практичні уміння під час викладання географії у середніх навчально-виховних закладах.

Державна атестація бакалавра географії у вигляді державного екзамену проводиться з метою перевірки відповідності освітнього рівня студентів вимогам освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія)».

Форма проведення підсумкової атестації – усний екзамен, за білетами. Кількість білетів – 30. Кожен білет містить 3 теоретичних питання – 2 з географії і 1 з педагогіки або методики викладання географії в ЗОНЗ.

ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОГО АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗА ФАХОМ «Середня освіта (Географія)»

Геологія загальна та історична

Загальне уявлення про будову і склад Землі. Поняття про мінерали і гірські породи. Земна кора. Геологічні методи дослідження земної кори. Геологічне картування. Геологічні процеси. Ендогенні і екзогенні процеси. Денудація. Вік Землі і поняття про геологічний час. Основні етапи розвитку геологічних знань. Розвиток геології в Україні.

Властивості кристалів. Морфологія мінералів та їх властивості. Поняття про магматизм. Форми залягання інтрузивних порід. Магматичні породи. Вулканізм та його наслідки. Географічне поширення діючих вулканів. Поняття про гіпергенез. Кора вивітрювання. Поняття про еолові процеси. Дефляція. Корозія. Еолова акумуляція. Лес. Геологічна діяльність атмосферних вод. Площинний схиловий змив. Утворення делювію. Розвиток ярів. Проловій. Загальні відомості про геологічну роботу рік. Річкові відклади. Руйнівна, переносна і акумулятивна робота озер. Ерозійна діяльність підземних вод. Карстові печери. Суфозія.

Руйнівна, транспортна і акумулятивна робота льодовиків. Льодовикові відклади. Моренні відклади. Водно-льодовикові відклади. Рельєф дна океанів. Руйнівна робота моря. Основні типи гравітаційних процесів (кріп, колювій, осипи, обвали, каменепад, зсуви, провали, селеві потоки, підводні обвали і зсуви тощо).

Літогенез і його стадії. Особливості речовинного складу основних порід. Класифікація осадових порід. Типи метаморфізму: катакlastичний, контактний, регіональний. Особливості структур метаморфічних порід.

Розвиток поглядів на будову Землі. Методи вивчення земної кори і верхньої мантії. Сучасна модель Землі.

Геотектонічні рухи і їх типи. Елементи залягання верств. Порушене і непорушене залягання.

Поняття про землетруси та їх географічне поширення. Континенти і океанічні западини, як найбільш крупні елементи земної кори. Літосферні плити. Стадії розвитку платформ. Геосинклінальні пояси, області і системи. Рифти і рифтові системи. Глибинні розломи. Проблема геологічного часу. Поняття про відносний і абсолютний вік. Методи визначення відносного віку гірських порід. Періодизація історії Землі. Предмет і завдання палеонтології.

Фаціальний аналіз, його завдання і значення. Основні генетичні типи родовищ корисних копалин.

Топографія з основами геодезії

Предмет топографії та геодезії. Історичний нарис розвитку дисципліни. Поняття про фігуру та розміри Землі. План, карта та профіль місцевості. Масштаби топографічних карт. Картографічні умовні знаки. Географічні та прямокутні координати. Абсолютні та висотні висоти точок місцевості. Топографічні плани та карти.

Номенклатура топографічних карт і планів. Поняття про проекцію Гауса-Крюгера та зональна система плоских прямокутних координат. Орієнтування ліній. Істинний азимут, дирекційні кути і румби ліній місцевості. Зближення меридіанів. Схилення магнітної стрілки. Магнітний азимут. Прилади лінійних вимірювань. Зображення рельєфу місцевості на картах і планах. Властивості горизонталей та основні форми рельєфу. Переріз рельєфу. Крутизна та напрямок схилу. Задачі, що розв'язуються за горизонталями планів та карт.

Поняття про державну геодезичну мережу (ДГМ), мережі згущення та знімальне обґрунтування. Суть теодолітного знімання. Принцип вимірювання горизонтального кута. Вимірювання горизонтальних кутів різними способами. Класифікація теодолітів. Будова теодолітів, їх основних частин та перевірки. Прокладання теодолітного ходу та прив'язка його до ДГМ. Способи знімання ситуації на місцевості, порядок роботи на станції. Обробка журналів знімань. Ув'язка кутів теодолітного ходу і полігону. Обчислення дирекційних кутів. Розрахунок координат вершин полігону. Побудова плану теодолітного ходу. Розрахунок площ земельної ділянки різними способами (аналітичним, графічним).

Суть і метод геометричного нівелювання. Класифікація нівелірної мережі. Прив'язка нівелірних ходів. Контроль нівелювання. Побудова поздовжнього та поперечного профілів траси. Тригонометричне нівелювання. Барометричне нівелювання. Виконання і точність барометричного нівелювання.

Тахеометричне знімання. Знімання ситуації та рельєфу при тахеометричному зніманні. Обробка результатів знімання. Побудова плану тахеометричного знімання.

Окомірне знімання. Прилади окомірного знімання. Масштаб кроків.

Опис місцевості з допомогою топографічної карти.

Орієнтування топографічної карти на місцевості.

Грунтознавство з основами географії ґрунтів

Грунтознавство як наука. Сучасне поняття ґрунту та його родючості. Роль ґрунту і ґрунтового покриву у функціонуванні біосфери Землі та життєдіяльності людини.

Історія розвитку ґрунтознавчо-географічної науки у світі. Розвиток ґрунтознавства і географії ґрунтів в Україні, сучасний стан та актуальні завдання.

Гірські і материнські (ґрунтоутворювальні) породи, клімат, організми, рельєф і час (вік) як природні чинники ґрунтоутворення. Роль антропогенного чинника в утворенні та еволюції ґрунтів. Ґрунтоутворювальний процес – сутність і загальна схема (стадійність) ґрунтоутворення. Елементарні ґрунтові процеси і типи ґрунтоутворення.

Тверда, рідка, газова і жива фази ґрунту. Основні морфологічні ознаки ґрунту – генетичний профіль та його діагностичні горизонти, гранулометричний склад, складення, забарвлення (колір), структура,

новоутворення і включення, їх загальна характеристика.

Гірські породи і первинні породотворні мінерали та процеси їхнього вивітрювання. Вторинні мінерали осадових порід і ґрунтів. Гранулометричний склад ґрунтів і ґрунтоутворювальних порід, їхня класифікація за гранулометричним складом. Мінералогічний та хімічний склад ґрунтів і порід.

Джерела органічної речовини в ґрунті, склад опаду, процеси його перетворення і гуміфікації. Гумус ґрунту, його склад і властивості. Органо-мінеральні сполуки і комплекси в ґрунтах. Гумусовий стан ґрунтів. Роль гумусу у функціонуванні біосфери та формуванні властивостей і родючості ґрунтів. Сучасні тенденції зміни гумусності ґрунтів України в умовах землеробського використання.

Вбирна здатність ґрунтів, її види. Ґрунтово-вбирний комплекс і ґрунтові колоїди. Екологічне значення вбирної здатності ґрунтів і складу увібраних катіонів. Кислотно-основна характеристика (реакція) ґрунту. Природа і види кислотності та лужності ґрунтів, вплив на сільськогосподарські рослини і прийоми хімічної меліорації. Буферність ґрунтів.

Стани і категорії (форми) води в ґрунті. Водно-фізичні властивості ґрунтів і доступність ґрунтової вологи рослинам. Водний режим ґрунтів, його типи. Ґрунтовий розчин – склад, концентрація. Засолення ґрунтів. Прийоми управління та оптимізації водно-фізичних властивостей і водного режиму ґрунтів.

Ґрунтове повітря, його склад і стани. Газообмін між ґрунтовим і атмосферним повітрям (повітро- чи газообмін ґрунту). Повітряно-фізичні властивості і повітряний режим ґрунтів та прийоми їхнього регулювання. Тепловий режим і теплові властивості ґрунтів.

Структура та загальні фізичні і фізико-механічні властивості ґрунтів, їхня агрономічна оцінка. Покращення структурного стану, загальних фізичних і фізико-механічних властивостей ґрунтів агротехнічними, біотехнологічними і меліоративно-хімічними впливами.

Макро- і мікроелементи живлення рослин, їхній вміст в ґрунтах і доступність рослинам. Прийоми поліпшення поживного режиму ґрунтів. Родючість ґрунтів – поняття, чинники й умови формування, категорії. Чинники, які лімітують родючість ґрунтів та заходи щодо зниження (ліквідації) їхнього впливу. Оцінка рівня родючості основних типів ґрунтів України, тенденції зміни в умовах землеробського використання. Система заходів зі збереження і розширеного відтворення родючості ґрунтів.

Класифікація, систематика, таксономія і номенклатура ґрунтів. Ґрунтові карти світу та України.

Загальні закономірності географії ґрунтів і ґрунтового покриву. Основи ґрунтово-географічного районування. Ґрунтово-географічне та агроґрунтове районування світу і України (ґрунтово-біокліматичні пояси, області, зони, підзони, провінції).

Умови і процеси ґрунтоутворення, ґрунти і ґрунтовий покрив арктичної зони. Умови і процеси ґрунтоутворення, ґрунти і ґрунтовий покрив тундрової і

лісотундрової зон. Тундрово-глейові ґрунти – типові, гумусні (грубогумусні) та опідзолені. Торфові і підзолисті карликові ґрунти тундрової і лісотундрової зон. Підбури і альфегумусові підзоли.

Природно-географічні умови і процеси ґрунтоутворення. Підзоли, глеє-, дерново- і болотно-підзолисті, мерзлотно-тайгові, болотні та дернові ґрунти – умови утворення, особливості морфології, речовинно-хімічного складу і властивостей.

Географія буроземно-лісової зони, умови і сутність процесу буроземоутворення. Загальна характеристика профілю, речовинно-хімічного складу і властивостей буроземних, дерново- і підзолисто-буроземних ґрунтів.

Природно-господарські умови і процеси ґрунтоутворення. Сірі лісові ґрунти, чорноземи типові, опідзолені і вилугувані, лучно-чорноземні ґрунти – загальна характеристика профільно-морфологічних особливостей, речовинно-хімічного складу і властивостей, сільськогосподарська освоєність.

Природно-господарська характеристика та ґрунти і ґрунтовий покрив степової зони. Чорноземи звичайні і чорноземи південні – географія, морфологія, речовинно-хімічний склад і властивості та сільськогосподарське використання.

Географія та природно-географічні умови сухостепової зони, процеси утворення ґрунтів і формування ґрунтового покриву. Каштанові і лучно-каштанові ґрунти, їхня генетико-виробнича характеристика .

Солончаки, солонці і солоді – умови і процеси утворення, географія, особливості морфології, речовинно-хімічного складу і властивостей. Прийоми меліорації.

Умови і процеси ґрунтоутворення та загальна характеристика ґрунтів і ґрунтового покриву напівпустель і пустель помірного і субтропічного поясів. Бурі напівпустельні і сіро-бурі пустельні ґрунти. Такири і такироподібні та примітивні ґрунти пустель. Сіроземи напівпустельних і пустельних степів субтропічного поясу.

Географія, загальна характеристика природно-географічних умов і процесів ґрунтоутворення. Коричневі, сіро-коричневі і червоно-коричневі ґрунти. Злитоземи (вертисолі). Червоні і червоно-бурі ґрунти саванн (фероземи).

Географія, загальна характеристика природно-географічних умов і процесів ґрунтоутворення. Червоноземи і жовтоземи та червоно-жовті і темно-червоні фералітні ґрунти.

Загальна характеристика заплав річкових долин та повеневих і алювіальних процесів у їхніх межах. Ґрунтовий покрив річкових заплав і загальна характеристика алювіальних дернових, алювіальних лучних і алювіальних болотних ґрунтів. Екологічне значення та сільськогосподарське використання алювіальних ґрунтів річкових заплав.

Загальні закономірності вертикальної поясності і процесів ґрунтоутворення та ґрунтів гірських областей. Основні типи ґрунтів гірських областей, їхні морфолого-генетичні особливості та загальна характеристика. Господарське використання ґрунтів гірських областей, їхнє

природоохоронно-екологічне значення.

Деградація ґрунтів – поняття, найпоширеніші деградаційні процеси (ерозія і дефляція, дегуміфікація, знеструктурення і ущільнення, підкислення підлуження, забруднення та ін.), їхні еколого-виробничі наслідки. Стратегія заходів з попередження деградації ґрунтів і відновлення їхньої родючості.

Обстеження і картографування ґрунтів і ґрунтового покриву. Агровиробниче групування і бонітування ґрунтів, використання отриманих матеріалів для обґрунтування стратегії і заходів з раціоналізації використання ґрунтів і земель, їхньої охорони та відновлення / підвищення родючості. Моніторинг ґрунтів.

Картографія

Загальні питання картографії. Коротка історія розвитку картографії. Типи картографічних творів. Математична основа карт.

Елементи карти, проєкції, масштаб, закони побудови і властивості. Класифікація картографічних проєкцій. Розподіл карт по групах, різноманітність, використання, зберігання.

Азимутальні проєкції. Види азимутальних проєкцій, властивості, масштаби, викривлення.

Циліндричні проєкції. Види циліндричних проєкцій. Властивості, масштаби, викривлення.

Конічні проєкції. Види конічних проєкцій, властивості, масштаби, викривлення.

Зміст загальногеографічної карти. Види і зміст дрібномасштабних загальногеографічних карт.

Тематичні карти. Види і зміст тематичних карт, форми транскрипції. Засоби зображення явищ. Загальні способи зображення явищ на тематичних картах.

Метеорологія і кліматологія

Атмосфера, погода, клімат. Місце метеорології і кліматології в системі наук. Всесвітня метеорологічна організація. Всесвітня служба погоди. Основні етапи історії розвитку метеорології і кліматології.

Атмосферний тиск, одиниці його виміру. Температура повітря, температурні шкали. Водяна пара у повітрі, тиск водяної пари і відносна вологість. Зміна складу повітря з висотою. Будова атмосфери: основні сфери та їх особливості. Фізика атмосферних процесів. Адіабатичні процеси в атмосфері. Типи вертикального розподілу температури. Радіація в атмосфері. Поглинання і розсіювання сонячної радіації в атмосфері. Відбита радіація й альbedo. Тепловий режим атмосфери. Тепловий баланс земної поверхні. Добовий хід температури повітря і його зміни з висотою. Річна амплітуда температури повітря і континентальність клімату. Вода в атмосфері. Вологообіг. Насичення і випаровуваність. Транспірація, сумарне випаровування. Утворення опадів. Баричне поле і вітер. Атмосферна циркуляція. Сили, що діють в атмосфері: вага, градієнт тиску, сила Коріоліса.

Загальна циркуляція атмосфери. Повітряні маси та їх напрямки. Трансформація повітряних мас. Виникнення фронтів. Циклони і антициклони. Географічні чинники клімату, вплив географічної широти на клімат. Зміна клімату з висотою. Вплив людини на клімат. Принципи класифікації кліматів.

Біогеографія з основами екології

Біогеографія як наука про поширення живих організмів і їхніх співтовариств. Значення робіт К. Ліннея, Ч. Дарвіна, А. Гумбольдта для розвитку біогеографії. Внесок П. С. Гялласа, К. М. Бера, В. І. Вернадського, М. І. Вавілова, Л. С. Берга, В. Н. Сукачова, В. Б. Сочави в розвиток сучасної біогеографії. Найважливіші поняття: флора, фауна, біота; рослинність (рослинний покрив), тваринне населення, біоценоз, екосистема. Поняття про біосферу. Вчення В.І. Вернадського «Жива речовина», її хімічний склад та функції. Флористичне і фауністичне районування.

Роль геологічних процесів в еволюції біоти. Географічна мінливість і географічне видоутворення. Екологічні чинники і їхня класифікація. Біоценоз і його структура. Широтна зональність та висотна поясність. Основні біоми суші, морів та океанів. Біогеографічні особливості озер, рік, підземних водойм. Характеристика основних центрів походження культурних рослин та домашніх тварин. Людина як об'єкт біогеографії. Біорізноманіття України. «Червона книга України». Заповідники України і їх роль в охороні біологічної розмаїтості країни. Методи біогеографічних досліджень.

Геоморфологія

Геоморфологія як наука про рельєф земної поверхні. Палеогеографія як наука про фізико-географічні умови, що існували на Землі в минулі геологічні епохи.

Уявлення про будову, походження, історію розвитку і сучасні зміни рельєфу земної поверхні. Методологічні положення геоморфології і палеогеографії, загальні закономірності будови рельєфу Землі та історія його розвитку. Чинники і процеси рельєфоутворення. Геоморфологічні карти. Морфографічний і морфометричний аналіз рельєфу. Орографічна характеристика території, побудова та аналіз геолого-геоморфологічного профілю, стратиграфічного розрізу, геоморфологічних карт.

Денудація й акумуляція. Їх суть і значення у розвитку рельєфу. Ендогенні процеси та рельєфоутворення. Екзогенні процеси та рельєфоутворення. Геоморфологічна роль водних потоків. Гляціальні процеси і форми рельєфу: умови розвитку та закономірності поширення. Морфоскульптура карстових процесів. Генетичні категорії форм рельєфу (концепція І. Герасимова). Рельєф підводних окраїн материків. Еолові процеси і форми рельєфу: умови виникнення та географічне поширення. Геоморфологічні дослідження українських вчених.

Ландшафтознавство

Просторова організація геосистем. Основні організаційні рівні геосистем. Структура і кордони ландшафтної сфери. Природні фактори глобальної, регіональної і локальної організації ландшафтів.

Морфологічна структура ландшафту. Ландшафт як система. Вертикальна і горизонтальна структура ландшафтних комплексів. Територіальні спряження ландшафтних систем (парадинамічні і парагенетичні).

Типи кордонів ландшафтних комплексів та їх функції.

Часова організація геосистем. Колообіг речовин та енергії як основа функціонування геосистем. Стани геосистем.

Принципи класифікації сучасних ландшафтів. Основні класифікаційні категорії. Природно-антропогенні та антропогенні ландшафти.

Оптимізація ландшафтів. Культурний ландшафт та його основні функціональні елементи.

Прикладне ландшафтознавство. Виробнича, меліоративна, естетична оцінка ландшафту. Ландшафтний моніторинг. Ландшафтний прогноз.

Загальна гідрологія

Гідрологія як наука, її місце у вивченні географічної оболонки. Розподіл води на земній кулі, її колообіг, властивості та значення. Гідрологія річок. Гідрологія озер та водосховищ. Гідрологія боліт. Гідрологія льодовиків. Гідрологія підземних вод. Гідрологія океанів і морів. Водні ресурси, їх використання й охорона. Зміст понять: річкова система, річкова мережа, річкова гідрографічна мережа, басейн і водозбір річки, вододіл річки. Джерела живлення і водний режим річок. Фази водного режиму. Вплив на річковий стік кліматичних, некліматичних природних факторів і господарської діяльності людини. Характеристика річкового стоку: визначення понять і способи встановлення. Озера: суть поняття, походження, морфометричні характеристики.

Інформатика з основами геоінформатики

Поняття про геоінформатику та її зв'язок з іншими науками, технологіями та виробництвом. Поняття про географічні інформаційні системи (ГІС). Означення ГІС. Структура функцій та використання ГІС. Види класифікацій ГІС. П'ять періодів розвитку ГІС. Історія розвитку ГІС в колишньому СРСР та в Україні. Джерела даних та їх типи. Картографічні дані та їх поділ на блоки. Цифрові та електронні карти. Статистичні дані і аерокосмічні матеріали як джерела даних ГІС. Статистичні дані в ГІС. Технічні засоби вводу, попередньої обробки та візуалізації даних в ГІС. Представлення просторових даних в ГІС. Приклади представлення різних структур просторової інформації в різних ГІС. Системи управління базами даних.

Представлення поверхонь, полів та «рельєфів» в ГІС. Типи цифрових моделей рельєфу. Різновидності моделювання з точки зору ГІС. Імітаційне моделювання. Оптимізаційне моделювання, багатоваріантне моделювання.

Математико- картографічне моделювання.

Загальні питання ГІС. Історія розвитку. Сучасні технології в науці та житті людини. Поняття ГІС. Структура сучасної геоінформатики. Історія розвитку ГІС. Класифікація та основи функціонування ГІС Використання ГІС у практичній діяльності. Використання ГІС та вплив нових технологій на господарство в світі. Особливості використання ГІС у практичній діяльності.

Основи суспільної географії

Об'єкт і завдання економічної і соціальної географії. Місце економічної і соціальної географії в системі наук.

Етапи розвитку світової економічної і соціальної географії. Методологія економічної і соціальної географії: територіальність, комплексність, регіональна цілісність, системність.

Поняття природні умови і природні ресурси. Класифікації природних ресурсів: генетична, екологічна (за ознакою вичерпності природних ресурсів), господарська. Економічна оцінка природних ресурсів та її методи. Природно-ресурсний потенціал (ПРП): компонентна і територіальна структура.

Господарство як форма організації життєдіяльності людей. Поняття структури виробництва та її види (галузева, функціональна, територіальна). Продуктивні сили та виробничі відносини. Економічна система та її види. Показники економічного розвитку. Показники рівня життя. Галузева структура господарства – відображення суспільного поділу праці. Сфера матеріального виробництва і нематеріальна сфера. Головні галузі матеріального виробництва. Постіндустріальні, індустріальні, індустріально-аграрні, аграрно-індустріальні, аграрні країни. Поняття міжнародної спеціалізації країни. Вплив НТР на структурну модернізацію господарства.

Територіальна структура господарства. Глобалізація світового господарства, формування транснаціональних корпорацій. Науково-технічний прогрес та науково-технічна революція.

Промисловість та її значення. Галузева структура промисловості та її стисла характеристика.

Географія сільського господарства. Галузева структура сільського господарства.

Транспорт. Галузева і територіальна структура транспорту. Транспортні системи.

Поняття про інфраструктуру, її значення в підвищенні ефективності господарства. Функціональні види інфраструктури. Значення інформаційної інфраструктури у сучасному суспільстві. Поняття маркетингу. Функції маркетингу. Менеджмент оперативний і стратегічний.

Соціальна географія. Поняття соціального розвитку. Еволюція та революція. Соціальні революції, їх значення для розвитку суспільства.

Політична географія: об'єкт, предмет, завдання, проблеми. Поняття політичного устрою та адміністративно-територіального поділу.

Географія туризму. Міжнародний туризм. Рекреаційно-туристичні

ресурси України, світу.

Територіальний поділ праці, його чинники та основні форми. Поняття про міжнародну спеціалізацію. Форми міжнародних зв'язків. Економіко-географічне районування. Функції, роль і фактори економіко-географічного районування.

Політична карта світу та її формування. Класифікація і типологія країн світу та їх критерії.

Поняття про територіальну організацію суспільства. Компонентна структура.

Регіональна політика. Особливості та механізми регіональної політики.

Роль вільних економічних зон. Глобалізація у світі.

Географія світового господарства

Предмет і завдання. Становлення предмету, зміст, міжпредметні зв'язки. Методи економічної та соціальної географії. Системний та топологічний підходи та методи наукових досліджень. Історико-географічний підхід до вивчення економічної географії. Основні етапи формування політичної карти світу. Групування країн світу. Типологія країн світу.

Головні риси сучасної політичної карти світу. Політична географія. Терміни, поняття. Період і етапи формування політичної карти світу.

Типологія країн сучасного світу. Групування країн по чисельності населення, розміру території, формам державного устрою. Використання типологічного методу у класифікації країн сучасного світу. Типологічні особливості країн, що розвиваються.

Населення світу і його географія. Роль факторів, що сприяли створенню сучасної географії населення світу. Національна структура населення світу (головні нації). Сучасна географія світу. Раси і етнічні групи населення. Урбанізація. Міграції населення світу.

Світові природні ресурси та проблеми природокористування (семінарське заняття). Визначення взаємозв'язків в циклі: природні ресурси – НТР – ринкові відносини. Ринкові відношення і природокористування. Принципи організації.

Світове господарство як категорія і НТР. Світове господарство як історична, політекономічна категорія. Міжнародний географічний (територіальний) поділ праці. Основні форми міжнародного поділу праці. Світове господарство та НТР.

Паливно-енергетична промисловість світу. Рівень розвитку, територіальна та галузева структура. Нафтова та газова промисловість. Вугільна промисловість. Електроенергетика. Нова енергетична ситуація в світі. Паливно-енергетична промисловість світу. Головні проблеми. Визначення галузі. Роль в промисловому комплексі. Географія паливної промисловості (види, основні басейни, географія споживання). Країни експортери енергетичної сировини. Динаміка перспективи. Охорона природи.

Металургійна промисловість світу. Особливості формування територіальної структури металургії. Паливна та сировина база металургії. Чорна металургія. Кольорова металургія. Металургійна промисловість світу. Технологічний цикл (потреба в сировині, паливі, додаткових матеріалах). Поняття про металургійний комбінат повного циклу. Центри металургійної промисловості світу. Країни експортери сировини і металу. Динаміка розвитку по континентах.

Машинобудівна промисловість. Особливості формування територіальної структури машинобудування. Розміщення провідних галузей машинобудування і міжнародна торгівля цією продукцією. Типи країн по рівню розвитку машинобудування. Географія машинобудівної промисловості світу. Роль і значення галузі машинобудівної промисловості. Структура машинобудівної промисловості. НТР і розвиток галузі. Головні центри і країни світу. Перспективи розвитку галузі.

Хімічна промисловість світу. Особливості сировинної бази. Основна хімія. Хімія органічного синтезу. Хімічна промисловість світу, її географія. Сировинна база хімічної промисловості. Сучасна географія. Вплив НТР на структуру і географію хімічної промисловості. Країни експортери хімічної сировини і кінцевої продукції. Проблеми охорони природи. Текстильна і харчова промисловість світу. Галузевий склад та народногосподарське значення. Сировинна база та географія споживання. Раціональне використання сировини.

Світове сільське господарство. Структура агропромислового комплексу світу. Рослинництво – галузева та територіальна структура. Тваринництво. Роль соціально-географічних та природних факторів в розміщенні сільськогосподарського виробництва. Географія аграрних відносин. Головні хлібні культури, їх виробництво і географія розміщення. Технічні культури, їх класифікація і географія розміщення.

Географія сільського господарства світу. Фактори, що визначають географію галузей с/г. Оцінка земельного фонду світу. Оцінка кліматичних умов світу з позиції розвитку с/г. Головні країни експортери с/г продукції. Сільське господарство та охорона навколишнього середовища. і охорона природи.

Географія світового транспорту. Види транспорту і рівень розвитку окремих видів транспорту. Вплив НТР на рівень розвитку окремих видів транспорту. Регіональні транспортні системи і зв'язок між ними. Значення транспорту в розвитку продуктивних сил. НТР і транспорт. Забезпеченість країн світу транспортними засобами. Сучасні проблеми транспорту.

Міжнародні економічні зв'язки. Міжнародні організації. Глобальні екологічні проблеми.

Фізична географія материків та океанів

Предмет і завдання курсу, його місце в загальній системі підготовки вчителя географії.

Материка та океани – великі природні об'єкти. План фізико-

географічної характеристики. Загальні географічні закономірності Землі. Загальні закономірності геотектури (материки та океани) і будови рельєфу суходолу. Планетарні закономірності розподілу теплоти в географічній оболонці. Закономірності розподілу тиску в різні сезони біля поверхні Землі у вільній атмосфері. Планетарні закономірності розподілу атмосферних опадів і режиму зволоження. Фактори, що їх зумовлюють. Основні закономірності диференціації географічної оболонки. Широтна зональність, довготна диференціація, висотна поясність. Планетарна модель географічної зональності на материках.

Фізико-географічна характеристика Світового океану. Загальна характеристика фізико-географічних умов Світового океану. Глобальні зв'язки між океаном і материками. Регіональний огляд Тихого, Атлантичного, Індійського і Північного Льодовитого океанів за планом (загальні відомості, історія вивчення, основні риси геологічної будови і рельєфу дна, кліматичні умови і фактори, що їх зумовлюють, циркуляція поверхневих вод, водні маси, органічний світ, природні ресурси, фізико-географічне районування).

Фізико-географічна характеристика Європи. Формування території. Основні етапи розвитку природи. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Ґрунтовий покрив, рослинність, тваринний світ. Людина. Особливості просторової диференціації природи і фізико-географічне районування.

Фізико-географічна характеристика Азії. Формування території. Основні етапи розвитку природи. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Ґрунтовий покрив, рослинність, тваринний світ. Людина. Особливості просторової диференціації природи і фізико-географічне районування.

Фізико-географічна характеристика Північної Америки. Формування території. Основні етапи розвитку природи. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Ґрунтовий покрив, рослинність, тваринний світ. Людина. Особливості просторової диференціації природи і фізико-географічне районування.

Фізико-географічна характеристика Південних материків. Фізико-географічна характеристика Південної Америки. Формування території. Основні етапи розвитку природи. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Ґрунтовий покрив, рослинність, тваринний світ. Людина. Особливості просторової диференціації природи і фізико-географічне районування.

Фізико-географічна характеристика Африки. Формування території. Основні етапи розвитку природи. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Ґрунтовий покрив, рослинність, тваринний світ. Людина. Особливості просторової диференціації природи і фізико-географічне районування.

Фізико-географічна характеристика Австралії. Формування території. Основні етапи розвитку природи. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Ґрунтовий покрив, рослинність, тваринний світ. Людина. Особливості просторової диференціації природи і фізико-географічне районування.

Фізико-географічна характеристика Океанії. Острови Тихого океану, їх походження і зв'язок із структурами дна. Природні відмінності. Особливості клімату, походження органічного світу. Заселення Океанії людиною. Сучасне

населення островів. Історико-етнографічні області: Меланезія, Мікронезія, Полінезія.

Фізико-географічна характеристика Антарктиди. Формування території. Основні етапи розвитку природи. Рельєф. Клімат. Внутрішні води. Ґрунтовий покрив, рослинність, тваринний світ. Людина. Особливості просторової диференціації природи і фізико-географічне районування.

Регіональна економічна географія

Найважливіші економічні регіони світу. Регіони як об'єкти економіко-географічних досліджень. Історичні особливості їх виникнення і формування. Нерівномірність економічного розвитку. Вплив географічних умов, соціально-економічних передумов на досягнутий рівень розвитку господарства регіонів. Внутрішньорегіональні закономірності географічного розподілу праці.

Європейський регіон. Загальні і внутрішньорегіональні відмінності. Тенденції, проблеми і перспективи розвитку. Європейська цивілізація. Європейська економічна інтеграція. Субрегіони і їх особливості. Політико- і економіко-географічна характеристика країн Європи. Особливості країн з економікою перехідного типу. Територіальна структура господарства районів. Основні регіональні проблеми: реконструкція «старопромислових районів», подолання наслідків «надагломерації» (населення і господарства, підйом відсталих районів з підвищеною питомою вагою екстенсивного сільського господарства. Форми і метод державної регіональної політики.

Азіатський регіон. Загальне і внутрішньорегіональні відмінності. Тенденції, проблеми і перспективи розвитку. Географічна специфіка Азії. Загальна характеристика і географія господарства регіону. Субрегіони і їх особливості. Політико- і економіко-географічна характеристика країн. Моделі економічного розвитку. Японія. Китай. Індія. Географічне і геополітичне положення. Природні умови і ресурси. Історико-географічні і політико-географічні особливості. Характеристика населення і господарства. Регіональні відмінності. Місце в світовій економіці.

Африка. Загальні і внутрішньорегіональні відмінності. Тенденції, проблеми і перспективи розвитку. Географічна специфіка Африки. Субрегіони і їх особливості. Політико-економіко-географічна характеристика країн. Єгипет, ЮАР, Нігерія. Географічне і геополітичне положення. Природні умови і ресурси. Історико-географічні і політико-географічні особливості. Характеристика населення і господарства. Регіональні відмінності. Місце в світовій економіці.

Північна Америка. Загальні і внутрішньорегіональні відмінності. Тенденції, проблеми і перспективи розвитку. Політико- і економіко-географічна характеристика США, Канади. Географічне і геополітичне положення. Природні умови і ресурси. Історико-географічні і політико-географічні особливості. Характеристика населення і господарства. Регіональні відмінності. Місце країн в світовій економіці.

Латинська Америка. Загальні і внутрішньорегіональні відмінності.

Тенденції, проблеми і перспективи розвитку. Географічна специфіка Латинської Америки. Субрегіони і їх особливості. Політико- і економіко-географічна характеристика країн. Мексика. Бразилія. Аргентина. Географічне і геополітичне положення. Природні умови і ресурси. Історико-географічні і політико-географічні особливості. Характеристика населення і господарства. Регіональні відмінності. Місце країн в світовій економіці.

Географія України та методика її навчання і викладання

Предмет географії України та значення курсу. Географічне положення України. Розміри території і крайні точки. Географічний центр України та географічний центр Європи. Протяжність кордонів держави.

Геологічна будова території України. Історія розвитку території, поширення гірських порід. Розвиток форм рельєфу і поверхні. Неотектонічні рухи, сейсмічні явища. Тектонічні, вулканічні, денудаційні, водно-ерозійні, гравітаційні, льодовикові, карстово-суфозійні, еолові, антропогенні форми рельєфу.

Основні форми поверхні України. Низовини. Височини. Приуроченість низовин, височин, гір до геологічних структур. Морфологічні особливості Карпатських і Кримських гір, їх геологічна будова і вік. Господарська оцінка рельєфу. Корисні копалини. Залежність залягання корисних копалин від геологічної будови території України. Паливні ресурси. Перспективні нафтогазоносні провінції України. Залізородні ресурси, основні залізородні басейни. Нікопольський марганцеворудний басейн. Родовища кольорових металів. Золоті запаси. Алмазні родовища. Аміачна сировина: кам'яна і калійна солі. Значення Сивашу. Сірка (Роздол, Яворів). Будівельні матеріали. Економічна оцінка ресурсів надр України.

Загальна характеристика клімату України. Основні кліматоутворюючі чинники: сонячна радіація, циркуляція, підстилаюча поверхня. Розподіл температури, опадів, сніговий режим. Територіальні відміни клімату. Кліматичні пояси і області. Клімат рівнинних і гірських територій. Вплив океанів. Господарська оцінка клімату. Неприятливі та стихійні кліматичні явища.

Фізико-географічна характеристика морів, що омивають Україну, їх господарське і рекреаційне значення. Проблеми і перспективи раціонального використання ресурсів Чорного і Азовського морів. Внутрішні води, природні фактори їх формування та розподілу. Основні річки країни та їх басейни. Регіональні особливості і відміни. Особливості водного режиму річок України. Озера, лимани, ставки. їх господарське значення, Болота України, їх використання. Підземні і ґрунтовні води, Водні ресурси України, їх використання і охорона.

Ґрунти. Закономірність поширення ґрунтів України, їх походження. Основні типи ґрунтів. Ерозія, підтоплення і затоплення ґрунтів, хімічне і радіаційне забруднення. Вплив ґрунтових ресурсів на розвиток та спеціалізацію сільського господарства. Меліорація ґрунтів. Охорона ґрунтів.

Несприятливі фізико-географічні процеси, фактори їх формування, їх види. Посухи і суховії. Ерозійні процеси, зсуви, селі. Карст, заболочування, вторинне засолення ґрунтів.

Ландшафти і фізико-географічне районування. Класифікація ландшафтів України. Фізико-географічне районування. Зональні і азонанальні одиниці фізико-географічного районування (зони, підзони, провінції, області).

Характеристика природних зон України: географічне положення, межі і розміри. Характерні риси зон та їх окремих компонентів. Поділ на фізико-географічні області.

Характеристика Кримських і Карпатських гір: географічне положення, розміри, особливості природних умов і ресурсів. Висотна поясність ґрунтово-рослинного покриву у горах. Ландшафтна структура. Неприятливі природні явища; землетруси, зсуви, карст.

Загальна оцінка геоекологічної ситуації в Україні. Основні геоекологічні проблеми та конструктивно-географічні засади раціоналізації природокористування. Природно-заповідний фонд України, його структура та найвідоміші об'єкти.

Одеська область на картах фізико-географічній та фізико-географічного районування України. Природні умови і природні ресурси області. Геоекологічна ситуація в Одеській області та конструктивно-географічні засади раціоналізації природокористування, збереження і покращення стану довкілля.

Економічна та соціальна географія України та методика її викладання

Предмет, мета та завдання курсу. Економіко-географічне та політико-географічне положення України. Оцінка природно-ресурсного потенціалу України.

Трудові ресурси України: їх структура, динаміка та територіальний розподіл.

Господарство України. Промисловість, основні принципи і фактори її розміщення. Особливості галузевої і територіальної структури. Паливно-енергетичний комплекс. Структура комплексу, особливості розміщення. Паливно-енергетичний баланс України.

Металургійний комплекс України. Його структура, особливості і фактори територіального розміщення. Чорна металургія, кольорова металургія. Економіко-географічна оцінка сировинної бази, основні фактори розміщення.

Машинобудівний комплекс України. Галузева структура, основні структурні зміни, особливості територіальної структури. Принципи та фактори розміщення провідних галузей. Основні райони, вузли та центри. Проблеми та перспективи подальшого розвитку.

Хімічна та нафтохімічна промисловість. Основні галузі, райони і центри територіальної концентрації. Проблеми та перспективи подальшого розвитку.

Комплекс виробництв конструкційних матеріалів і хімічних продуктів.

Структура комплексу та особливості розміщення.

Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість. Основні центри, проблеми та перспективи розвитку.

Промисловість будівельних матеріалів. Географія, галузева та територіальна структура, проблеми та перспективи подальшого розвитку.

Агропромисловий комплекс України: структура, типи.

Характеристика основних сфер АПК.

Транспортний комплекс України. Основні види транспорту, транспортні коридори і транспортні вузли.

Зовнішньоекономічні зв'язки, їх види.

Адміністративно-територіальний устрій та економічне районування. Особливості формування адміністративно-територіального устрою та економічних районів. Сучасне економіко-географічне районування, проблеми розвитку і розміщення продуктивних сил. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.

Особливості сучасного розвитку економічних районів України. Економічні райони: Донецький, Придніпровський, Північно-Східний, Столичний, Причорноморський, Карпатський, Подільський, Центральнo-український, Західно-поліський (Північно-Західний). Загальна характеристика районів: економіко-географічне та політико-географічне положення, адміністративно-територіальний устрій, природно-ресурсний потенціал, демографічна характеристика, трудові ресурси та їх використання, структура господарського комплексу, розвиток і розміщення основних галузей господарства, характеристика промислового та агропромислового комплексів, транспорт і зв'язок, аналіз розвитку і розміщення соціальної сфери, територіальна організація продуктивних сил, зовнішньоекономічна діяльність, рекреаційний комплекс, екологічна ситуація.

Теоретичні основи соціальної географії. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії. Місце соціальної географії в системі географічних наук. Функції соціальної географії та підходи до її вивчення. Історія розвитку соціальної географії. Закони, закономірності та принципи соціальної географії. Методична база сучасної соціальної географії. Оцінка мети, сучасних завдань. Рівень розвитку понятійно-термінологічного апарату соціальної географії. Особливості застосування теоретичних знань соціальної географії у практиці життєдіяльності населення. Напрями розвитку теоретичної бази соціальної географії у XXI столітті. Створення та розроблення нових концепцій і теорій у соціальній географії початку XXI ст. Нова парадигма соціальної географії. Напрями удосконалення понятійно-термінологічного апарату соціальної географії у XXI ст. Особливості та шляхи вдосконалення галузевої структури соціальної географії.

Демографічна ситуація в Україні: чисельність населення, статевовікова структура, природний рух, міграція. Національний склад. Українська діаспора. Трудові ресурси України, їх структура, динаміка та територіальний розподіл розселення. Особливості перспективного розвитку географії населення і діяльності населення.

Напрями перспективного розвитку соціальної інфраструктури. Передумови розвитку соціальної інфраструктури. Соціальний розвиток села. Основні завдання соціальної інфраструктури. Матеріально-побутова сфера. Торгівля та громадське харчування. Соціально-культурна сфера.

Наука та освіта як фундаментальна складова національної економіки. Рівень розвитку освіти та його зв'язок з рівнем розвитку продуктивних сил та добробуту суспільства.

Структура вітчизняної освіти. Особливості розвитку освіти в умовах формування постіндустріального суспільства. Місце і роль освітньої сфери у формуванні кадрового потенціалу країни.

Культура як складова гуманітарної сфери. Структура та регіональні особливості розвитку комплексу культури. Територіальна і галузева структура, її особливості. Основні види діяльності, що відносяться до культурного комплексу. Напрями перспективного розвитку географії культури.

Поступ сакральної географії у ХХІ ст. Сакральна географія: об'єкт, предмет, завдання, проблеми.

Розвиток медичної географії. Тенденції та особливості розвитку сфер відтворення здоров'я населення України. Основні передумови зміцнення здоров'я української нації. Територіальні відміни сфери відтворення здоров'я людини.

Особливості перспективного розвитку рекреаційної географії. Рекреація і туризм. Рекреаційно-туристичні ресурси України. Географія туризму. Міжнародний туризм.

Політична географія: Об'єкт, предмет, завдання, проблеми. Поняття політичного устрою. Сучасний стан та перспективний розвиток науки.

Еколого-географічний комплекс. Контроль і моніторинг природного середовища в Україні. Стан навколишнього природного середовища в Україні. Правові аспекти охорони навколишнього середовища. Види забруднення довкілля та напрямки його охорони.

Географія в ЗОНЗ та методика її викладання

Предмет методики викладання географії та основні етапи її розвитку. Предмет вивчення та основні проблеми дослідження методики викладання географії, її місце серед інших наук. Структура та зв'язок з іншими науками.

Методи наукових досліджень: теоретичні та емпіричні. Педагогічний експеримент. Його суть, види та методика проведення; значення в становленні творчої особистості вчителя. Основні напрямки науково-педагогічних досліджень у період становлення української школи.

Основні етапи розвитку шкільної географії і методи її викладання в Україні та зарубіжній школі. Вплив соціально-економічних умов на розвиток географічних досліджень і початок становлення шкільної географії на території сучасної України в XVII-XVIII ст. Братські школи. Києво-Могилянська колегія. Перші підручники географії.

Розвиток педагогічної думки в галузі методики викладання географії у

дореволюційний час. Втілення у життя педагогічних ідей Я. А. Коменського, Й. Г. Песталоці. Педагогічна діяльність К. Д. Ушинського.

Розвиток методичної науки та шкільної географії в радянський час.

Стан і проблеми розвитку шкільної географії та методики її викладання в Україні. Основні напрями науково-педагогічних досліджень у галузі методики викладання географії в Україні.

Процес навчання географії. Навчання як двосторонній процес взаємозумовленої діяльності вчителя та учня.

Формування теоретичних і емпіричних знань. Загальні та одиничні уявлення. Прийоми їх формування. Формування понять. Загальні вимоги до формування понять. Робота з географічними фактами. Судження. Формування прийомів навчальної роботи, умінь, навичок.

Принципи навчання географії. Принципи навчання як основоположні правила, керівні положення, що визначають процес викладання і учення. Принципи: науковості, свідомості і активності учнів; зв'язку теорії з практикою; наочності; системності і систематичності; міцності засвоєння знань, умінь і навичок; доступності; індивідуального підходу до учнів; красназавчий принцип, емоційності; виховного характеру навчання.

Методи навчання географії. Класифікація методів навчання географії. Проблема класифікації у працях українських та зарубіжних методистів.

Класифікація методів навчання за джерелами передачі та сприйняття навчальної інформації. Словесні методи та їх місце у сучасній методиці. Наукове і практичне значення у шкільній географії системи методів, розробленої І. Я. Лернером, М. М. Скаткіним – за характером і рівнем самостійної пізнавальної діяльності учнів. Методи: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу знань, частково-пошуковий, дослідницький. Наочні та практичні методи. Система індуктивних та дедуктивних методів навчання, їх єдність та особливість на різних етапах навчання географії.

Класифікація методів навчання за ступенем самостійності мислення школярів. Репродуктивні та проблемно-пошукові методи на уроках географії. Проблемний виклад знань.

Програмоване навчання та його місце у навчально-виховному процесі з географії.

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності школярів та їх роль у вдосконаленні навчально-виховного процесу з географії.

Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-виховної діяльності. Вимоги до знань та умінь учнів з географії.

Творче поєднання у процесі викладання географії різних методів.

Система засобів навчання. Сучасна класифікація засобів навчання з географії. Єдність засобів та методів навчання. Географічні карти та робота з ними. Метод роботи з картою та його особливості при вивченні різних курсів географії. Поняття «розуміти», «читати», «знати» карту.

Глобус та методичні особливості роботи з ним.

Технічні засоби навчання, їх значення та методика використання при навчанні географії. Комп'ютеризація процесу навчання.

Кабінет географії. Його обладнання. Наукова організація праці у кабінеті географії. Організація спостережень у природі на географічному майданчику.

Підручник географії. Сучасні вимоги до підручників, їх аналіз. Прийоми роботи з текстом та позатекстовими компонентами на різних етапах навчання. Проблема національних підручників в українській школі. Статистичні дані у навчанні географії, їх основні групи. Прийоми роботи з діаграмами, графіками, статистичними таблицями.

Робота з картинами і екранними посібниками. Їх функції та методичні особливості використання.

Основні вимоги до використання наочності.

Форми організації навчально-виховного процесу з географії. Урок - основна форма організації навчально-виховного процесу з географії. Вимоги до сучасного уроку.

Типи та структура уроків. Єдність його мети, змісту, структури та методичних особливостей. Характеристика структурних елементів уроку та обґрунтування їх доцільності. Урізноманітнення типів уроків. Комбінований урок, урок вивчення нового матеріалу, урок узагальнюючого повторення, урок контролю та оцінки знань, умінь і навичок учнів.

Лекційно-семінарська система навчання у старших класах. Нетрадиційні уроки, їх організаційні та методичні особливості. Досвід учителів-новаторів по удосконаленню організаційних форм та методики навчання географії.

Планування навчально-виховної роботи учителя географії. Календарне та тематичне планування. Підготовка до уроку. Визначення його мети, змісту, методів і засобів навчання. Розробка плану-конспекту. Самоаналіз навчально-виховного процесу на уроці.

Навчальні екскурсії з географії. Їх місце у системі шкільної географії та навчально-виховне значення. Підготовка та проведення екскурсії. Організація навчально-пошукової роботи учнів. Зміст, мета та завдання екскурсій у природу та на виробництво.

Факультативні заняття як одна з форм поглибленого вивчення географії. Їх організація, зміст та методика проведення. Індивідуальні та групові форми навчання географії.

Позакласна робота географії. Її мета, зміст, організаційні форми та методика проведення. Географічні гуртки, тематичні вечори, екскурсії, виставки та ін. Значення позакласної роботи у навчально-виховному процесі з географії. Туристсько-краєзнавчі походи та експедиції.

Шкільні курси географії у школах України. Їх зміст, структура та основні завдання. Їх єдність і структура як відображення системи географічних знань. Принципи побудови змісту географічної освіти в Україні.

Проблема підготовки нових, науково обґрунтованих програм та

підручників. Необхідність краєзнавчого курсу як початкової основи для оволодіння системою географічних знань. Роль і місце географії України у шкільній програмі. Проблема узагальнюючого курсу. Розробка програм для класів з поглибленим вивченням географії. Їх зміст, особливості та завдання.

Проблема створення навчально-методичного комплексу, наочних посібників, програм для комп'ютеризації навчального процесу. Необхідність корінного поліпшення фахової підготовки вчителів. Високий рівень кваліфікації, творчий характер праці педагога - необхідна умова реалізації навчально-виховних завдань шкільної географії та її окремих курсів.

Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи

Географічне краєзнавство та краєзнавчий принцип. Їх суть значення та завдання. Зародження та початок розвитку географічного краєзнавства в найдавніші часи. Розвиток географічного краєзнавства у XVIII столітті. Географічне краєзнавство у період з XIX до початку XX століття.

Географічне краєзнавство у радянський період та нинішній час. Діяльність наукового Товариства дослідників Одещини. Природа як об'єкт краєзнавчої діяльності. Населення та економіка краю як об'єкти краєзнавчих досліджень. Методи та провідні аспекти вивчення рідного краю. Форми організації туристсько-краєзнавчої роботи. Краєзнавча пошуково-дослідницька робота. Організація навчальних екскурсій з географії. Туристська підготовка. Застосування краєзнавчого принципу при вивченні курсів географії. Системний підхід до організації краєзнавчої роботи. Організація науково-педагогічних досліджень у галузі краєзнавства та розкриття географічних понять і закономірностей.

Методика організації самостійної, дослідницької і гурткової роботи з предмету

Завдання позакласної роботи, освітнє і виховне значення. Основні форми позакласної роботи з предмету. Індивідуальна робота з учнями. Організація самостійної роботи учнів. Позааудиторна робота як форма організації учнів для опрацювання відповідних розділів підручника, читання додаткової літератури, виконання робіт практичного характеру зв'язаних з програмним матеріалом, з індивідуальних і групових завдань викладача. Проведення екскурсій. Завдання і організація гурткової роботи із предмету. Виготовлення навчально-наглядних посібників. дослідницької і гурткової роботи. Організація олімпіад, конкурсів, виставок творчості учнів. Використання матеріалів і результатів дослідницької роботи в навчальному процесі.

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО ЗАВДАННЯ

Критерії оцінювання знань на комплексному державному екзамені з фаху

Відповідь студента оцінюється на «**відмінно**», якщо вона містить повне, розгорнуте, правильне та обґрунтоване викладення матеріалу; відображає чітко знання відповідних категорій, їх змісту, розуміння їх взаємозв'язку і взаємодії, правильне формулювання тлумачень відповідних понять; свідчить про знання назв і змісту передбачених програмою нормативно-правових актів (для найважливіших – необхідно знати рік їх прийняття); містить аналіз змістового матеріалу, самостійні висновки студента, формулювання та аргументацію його точки зору; логічно і граматично правильно викладена.

Відповідь студента оцінюється на «**добре**», якщо вона виявляє загалом високий рівень знань студента щодо всієї програми навчальної дисципліни та практично відповідає викладеним вище вимогам, однак, при цьому не містить самостійного аналізу питання або не повністю аргументована, або не містить окремих елементів чи ознак, які не є суттєвими для характеристики предмету питання; або містить незначні неточності, які не впливають істотно на загальну характеристику того чи іншого явища (поняття тощо).

Відповідь студента оцінюється на «**задовільно**», якщо вона є неповною, не містить усіх необхідних відомостей про предмет питання, є не зовсім правильною: наявні недоліки у розкритті змісту понять, категорій, закономірностей, назв та змісту нормативно-правових актів, нечіткі характеристики відповідних явищ; не є аргументованою, не містить посилань на нормативно-правові акти; свідчить про наявність прогалин у знаннях студента; викладена з істотним порушенням логіки подання матеріалу; містить багато теоретичних помилок.

Відповідь студента оцінюється на «**незадовільно**», якщо студент не відповів на поставлене запитання, або відповідь є неправильною, не розкриває сутності питання, або допущені грубі змістовні помилки, які свідчать про відсутність знань у студента, або їх безсистемність та поверховість, невміння сформулювати думку та викласти її, незнання основних положень навчальної дисципліни.

Критерії виставлення загальної оцінки на комплексному державному іспиті

При виставленні підсумкової оцінки на комплексному державному екзамені з фаху комісія виходить з того, що всі складові державного екзамену є рівноцінними, а підсумкова оцінка визначається на основі обчисленої середньої арифметичної оцінки з округленням до сотих часток (див. табл. 1).

Крім цього враховуються загальні вимоги до виконання завдань, що забезпечують максимальну оцінку:

- здатність до застосування знань, їх диференціювання, інтеграції та уніфікації аналізу фактів, подій, прогнозу результатів;
- правильність рішень, інтерпретації схем, картосхем, графіків, діаграм;

- повнота структури розрахунків (постановка задачі, розрахункова схема, рішення, оцінка рішення),
- грамотність, лаконізм і логічність, послідовність викладу;
- оформлення відповідно до чинних стандартів.

Таблиця 1

Шкала виставлення підсумкової оцінки державного екзамену за відповіді на три теоретичні питання:

№ п/п	Загальна оцінка за національною шкалою	Оцінки за кожне питання в екзаменаційному білеті	Середня арифметична оцінка за екзамен
1.	Відмінно	„5”, „5”, „5”; „5”, „5”, „4”.	5,00 4,67
2.	Добре	„5”, „4”, „4”; „5”, „4”, „3”; „4”, „4”, „4”; „5”, „3”, „3”; „4”, „4”, „3”;	4,33 4,00 4,00 3,66 3,66
3.	Задовільно	„4”, „3”, „3”; „3”, „3”, „3”; „3”, „3”, „2”.	3,33 3,00 2,66
4.	Незадовільно	„3”, „2”, „2”; „2”, „2”, „2”.	2,33 2,00

Таблиця 2

Оцінки за шкалою ECTS у співвідношенні з національною шкалою виставляються наступним чином:

Середня арифметична оцінка за комплексний екзамен	Оцінка за шкалою ECTS		Оцінка за національною шкалою
4,50 – 5,00	A	90-100	Відмінно
4,00 – 4,49	B	85-89	Добре
3,66 – 3,99	C	75-84	
3,33 – 3,66	D	70-74	Задовільно
2,70 – 3,32	E	60-69	
2,69 і нижче	F	0-59	Незадовільно

ТРИВАЛІСТЬ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ - 120 ХВИЛИН

**Питання до атестаційного екзамену для здобувачів першого
бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю 014.07 «Середня
освіта (Географія)»**

1. Поняття «географічної оболонки» як приповерхневої загальнопланетарної системи Землі. Межі, властивості, загальні риси.
2. Геоморфологія в системі географічних наук, її об'єкт дослідження. Поняття про форми та елементи рельєфу.
3. Характеристика основних географічних поясів та ландшафтних зон на рівнинах материків.
4. Провідні компоненти ландшафту та їх роль в формуванні природних комплексів. Ландшафт та його властивості.
5. Топографічний план і карта. Система координат. Визначення положення точок земної поверхні.
6. Класифікація географічних карт. Картографічні моделі як засіб та предмет дослідження.
7. Морфологічна структура ландшафту: фація, урочище, місцевість.
8. Екзогенні процеси рельєфоутворення. Вивітрювання: типи і процеси. Схилі, флювіальні, еолові, карстові, гляціальні, берегові процеси та форми рельєфу.
9. Структура сучасного екологічного знання. Геоекологія: предмет, задачі, місце.
10. Інформатика, геоінформатика, географічні інформаційні системи (ГІС).
11. Геоінформатика і географія. Історія розвитку геоінформаційних технологій і ГІС у світі та на Україні.
12. Ендогенні процеси рельєфоутворення. Мегарельєф материків, рухомих геосинклінальних областей та дна Світового океану.
13. Поняття про біоценози. Основні ознаки біоценозу: видовий склад, структура, динаміка, місцеположення.
14. Поняття про ареали. Типи ареалів. Ендеміки та релікти. Червоні книги.
15. Світовий океан як природна система. Єдність та підрозділи океану. Природні ресурси.
16. Епохи складчатості та гороутворення: докембрійська, байкальська, каледонська, герцинська, мезозойська, альпійська.
17. Типи земної кори. Гірські породи. Відносний і абсолютний вік рельєфу та гірських порід.
18. Закономірності загальної циркуляції атмосфери: циклони та антициклони, пасати, тропічні мусони, бризи, фен, бора.
19. Циклони та антициклони, їх формування, структура. Погода в циклонах та антициклонах. Центри дії атмосфери.
20. Поняття про геосинкліналі та платформи. Їх будова, стадії розвитку та зв'язок з формами рельєфу.
21. Типи річок світу за різними ознаками. Характеристика провідних річок різних континентів. Роль в господарстві.
22. Вертикальна поясність на Землі, причини та географічне

розповсюдження.

23. Ґрунти України – географія, властивості. Земельні ресурси України (загальна характеристика).
24. Глобальні проблеми людства та географічна наука. Ознаки глобальних проблем, їх класифікація, географічні особливості прояву.
25. Ґрунти – поняття, основні властивості та функції. Фактори (чинники) і сутність ґрунтоутворення.
26. Світове господарство. Цілісність, протиріччя та різноманітність його структурних підрозділів; географія.
27. Народонаселення світу. Динаміка чисельності, розміщення. Демографічна проблема.
28. Расовий та етнічний склад населення світу. Географія, етнонаціональні конфлікти.
29. Структура та аналітичні можливості сучасних ГІС. Функції та області застосування. Класифікація сучасних ГІС.
30. Сучасна політична карта світу. Етапи формування. Політичні типи країн; зміни останніх десятиріч.
31. Типові риси ландшафтно-кліматичних зон на території України.
32. Історія геологічного розвитку та корисні копалини України.
33. Тектоніка. Геоструктури і пов'язані з ними форми рельєфу на території України.
34. Кліматоутворюючі фактори та типи клімату в Україні.
35. Внутрішні води на території України.
36. Ландшафти Українських Карпат та Кримських гір.
37. Природа та ресурси Чорного та Азовського морів.
38. Малі країни Західної Європи, їх типологічні риси. Роль і місце в міжнародному географічному поділі праці.
39. Населення України. Етнічний склад. Міське і сільське населення. Розміщення.
40. Чорна та кольорова металургія України. Ресурсна база. Географія. Проблеми розвитку.
41. Гірнично-добувна промисловість України. Галузева та територіальна структура. Проблеми забезпечення господарства України паливом.
42. Машинобудівний комплекс України. Фактори розміщення. Географія основних галузей.
43. Сільське господарство - головний структурний компонент АПК України. Географія рослинництва і тваринництва.
44. Країни, що розвиваються. Типологічні риси та ознаки.
45. Африка. Політична та економічна карта. Роль та місце Африки в структурі світового господарства.
46. Південно-Західна Азія. Склад регіону, оцінка ЕГП, природно-ресурсний потенціал, етнонаціональні, політичні проблеми розвитку.
47. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: склад, економічні центри, географія. Роль і місце АТР в структурі світового господарства.
48. Економіко-географічне районування України. Сучасні підходи.

49. Сучасні економічні і політико-географічні процеси в країнах Східної Європи.
50. Світовий АПК та його роль у вирішенні продовольчої проблеми людства. Типи сільського господарства та географія його галузей.
51. Населення України: чисельність, розміщення, національний склад, міжнаціональний склад, міжнаціональні відносини.
52. Природно-ресурсний потенціал України. Особливості розвитку економіки на сучасному етапі. Географія основних галузей господарства.
53. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу країн Латинської Америки.
54. Паливно-енергетичний комплекс України: структура, проблеми розвитку, географія.
55. Транспортний комплекс України: структура, проблеми розвитку, географія.
56. Природно-ресурсний потенціал України та її регіонів.
57. Економіко-географічна характеристика країн-сусідів Причорномор'я (Туреччина, Болгарія, Румунія).
58. Екологічні проблеми Чорного моря та північного Причорномор'я.
59. Глобальні екологічні тенденції в світі.
60. Загальні закономірності географії ґрунтів і ґрунтового покриву. Ґрунтово-географічне та агроґрунтове районування світу і України (ґрунтово-біокліматичні пояси, області, зони, підзони, провінції).
61. Визначте предмет, завдання та основні категорії педагогіки.
62. Охарактеризуйте структуру педагогічної науки та її основні галузі.
63. Охарактеризуйте місце педагогіки в системі наук та її зв'язок з іншими науками.
64. Розкрийте систему науково-педагогічних методів дослідження.
65. Охарактеризуйте вікові та індивідуальні особливості розвитку і виховання особистості.
66. Визначте предмет та основні категорії дидактики, зв'язок дидактики з іншими науками.
67. Розкрийте суть і структуру змісту освіти в сучасній школі, охарактеризуйте документи, що визначають зміст загальної середньої освіти: державний стандарт, навчальний план середньої загальноосвітньої школи, навчальні програми, підручники та посібники.
68. Охарактеризуйте методи і засоби навчання, їхні класифікації. Прийоми навчання.
69. Охарактеризуйте форми організації навчання. Історія розвитку класно-урочної системи навчання. Переваги, недоліки та шляхи вдосконалення класно-урочної системи.
70. Охарактеризуйте урок як основну форму організації навчання в сучасній школі. Типи та структура уроків.
71. Альтернативні / дистанційні форми організації навчального процесу в сучасних освітніх установах України. Сучасні технології навчання.
72. Характеристика видів, форм та критеріїв оцінювання навчальних

досягнень учнів за 12-бальною шкалою у системі загальноосвітньої школи України.

73. Розкрийте сутність процесу виховання, перевиховання та самовиховання. Структура та основні етапи процесу виховання. Закономірності і принципи виховання. Напрями виховання.

74. Охарактеризуйте класифікацію та загальну характеристику методів і засобів виховання.

75. Охарактеризуйте структуру та принципи побудови системи освіти в Україні. Шляхи інтеграції України в світовий освітній простір.

76. Предмет та об'єкт методики викладання географії, її зв'язок з іншими науками.

77. Основні завдання шкільної географії.

78. Структура і зміст навчальної програми з географії.

79. Наскрізні змістові лінії навчальної програми з географії.

80. Розвиток шкільної географії та методики її викладання в 20-30-ті роки ХХ ст.

81. Методи науково-педагогічних досліджень методики викладання географії.

82. Шкільне краєзнавство та його завдання у вдосконаленні викладання географії.

83. Типи уроків географії, їх співвідношення.

84. Краєзнавчий принцип викладання географії, його сутність і завдання в сучасний період.

85. Суть та шляхи реалізації основних принципів навчання географії.

86. Роль К.Д. Ушинського у формуванні головних принципів викладання географії, розвиток його ідей послідовниками.

87. Схеми аналізу уроку.

88. Досвід вчителів-новаторів та його використання на уроках географії.

89. Характеристика основних форм позакласної роботи з географії.

90. Вивчення причинно-наслідкових зв'язків в шкільній географії.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алисов Н., Хорев Б. Экономическая и социальная география мира. Москва, 2000.
2. Атлас вчителя/ В. В. Молочко, Ж. Є. Бонк, І. Л. Дрогушевська та ін. Київ: ДНВП «Картографія», 2010.
3. Багров М. В., Боков В. О., Черваньов І. Г. Землезнаство. Київ: Либідь, 2000.
4. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии. Москва, 1990.
5. Блій Г. Географія: світи, регіони, концепти: підручник для студентів ВНЗ. Київ: Либідь, 2004.
6. Власова Т. В. Физическая география материков. Ч. 1, 2. Москва: Просвещение, 1986.
7. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної і соціальної географії. Київ: Либідь, 1996.
8. Голиков А. П. Казакова Н. А., Шуба О. А. Економіка України: навч. посібн. Київ: Знання, 2009.
9. Гришко С. В. Географічне прогнозування: Навчальний посібник. Мелітополь: Люкс, 2015.
10. Дергачёв В. А. Мировая экономика: экономика зарубежных стран. Москва: Флинта, 2000.
11. Добровольский В. В. География почв с основами почвоведения. Москва: Просвещение, 1989.
12. Дорогунцов С. І., Чернюк Л. Г., Борщевський Л. П., Данилишин Б. М., Фащевський М. І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України. Київ, 2002.
13. Душина И. В., Понурова Г. А. Методика преподавания географии: Пособие для учителей и студентов. Москва, 1996.
14. Економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / За ред. Кузика С. П. Львів: Світ, 2003.
15. Жучкевич В. А., Лавринович М. В, Физическая география материков и океанов. Минск: Университетское, 1986.
16. Заставний Ф. Д. Фізична географія України: Підруч. для 8 кл. Київ: Форум, 2002.
17. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж., Булава Л. М. Природознаство. Полтава: ТОВ «Ловши-К», 2005.
18. Кобернік С. Г., Скуратович О. Я. География материков и океанов: Учебн. для 7 класса. Київ: Навч. книга, 2002.
19. Кобернік С. Г. Географія України (8-9 клас) в опорних схемах. Навч.-метод посібник. Київ: ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998.
20. Комплексний атлас України. К.:ДНВП Картографія, 2005.
21. Короновский Н. В., Якушов А. Ф. Основы геологии. Москва: Высшая школа, 1991.
22. Костриця М. Ю., Обозний В. В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота.

Київ: Вища школа, 1995.

23. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. Київ: Вища школа, 1994.

24. Леонтьев О. К., Рычагов Г. И. Общая геоморфология. Москва: Высшая школа, 1990.

25. Назаренко І. І., Польчина С. М., Дмитрук Ю. М., Смага І. С., Нікорич В. І. Грунтознавство з основами геології: Підручник. Чернівці: Книги-XXI, 2006.

26. Назаренко І. І. Польчина С. М., Нікорич В. І. Грунтознавство: Підручник. Чернівці: Книги-XXI, 2008.

27. Національний атлас України. Київ: ДНВП «Картографія», 2009.

28. Пилишенко В. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006.

29. Манів З. О. Луцький І. М., Манів С. З. Регіональна економіка: Навчальний посібник. Львів: «Магнолія 2006», 2008.

30. Масляк П. О., Шищенко П. Г. Географія України: Пробний підруч. для 8-9 кл. серед.шк. Київ: Зодіак-ЕКО, 1996.

31. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України: Підручник. Київ: Знання, 2005.

32. Методика обучения географии в школе: Учебн. пособие / Под ред. Л. М. Панчешниковой. Москва: Просвещение, 1997.

33. Олійник Я. Б., Запотоцький С. П., Кононенко О. Ю., Мельничук А. Л., Пасько В. Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник / За ред. Я. Б. Олійника. Київ: КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2007.

34. Позняк С. П. Грунтознавство і географія ґрунтів: підручник. У двох частинах. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010.

35. Сажнева Н. М. Рекреаційна географія: Навчальний посібник. Мелітополь: Люкс, 2008. 329

36. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. Одеса: Астропринт, 2009.

37. Чорний І. Б. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства. Київ: Освіта, 2002

38. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: Підручник. Київ: Либідь, 2001.

39. Ярошенко О. Г. Природоведение: Учебн. для общеобр. учебн. завед. Київ: Генеза, 2005.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Активные методы и формы обучения географии: Метод. рекомендации / Сост. Г. В. Володина и др. Москва, 1988.

2. Багров М. В., Боков В. О., Черваньов І. Г. Землезнавство. Київ: Либідь, 2000.

3. Второв П. П., Дроздов М. М. Біогеографія. Київ: Вища школа, 1982.

4. Географічна енциклопедія України: у 3 т. / редкол.: О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989-1990.

5. Андрияш О. П., Грубрин Ю. Л., Кошик Ю. А., Палиенко Э. Т., Рослый И. М. Геоморфология Украинской ССР / под ред И. М. Рослый. Киев: Вища школа, 1990.
6. Геренчук К. И., Боков В. А., Черванев И. Г. Общее землеведение. Москва: Высшая школа, 1984.
7. Глазовская М. А. Геохимические основы типологии и методики исследований природных ландшафтов. Москва: Изд. МГУ, 1964.
8. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтної екології: Підручник. Київ: Либідь, 1993.
9. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: Місце і простір: Монографія у 2 т. Київ: «Київський університет», 2005.
10. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Ленинград: Гидрометеиздат, 1990.
11. Гуцуляк В. М. Ландшафтознавство: теорія і практика: Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2005.
12. Гуцуляк В. М. Ландшафтна екологія: Геохімічний аспект. Чернівці: Рута, 2002.
13. Дністрянський М. С. Етногеографія України. Львів: Видавнич. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
14. Добровольский В. В., Урусевская И. С. География почв. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984.
15. Заставецька О. В., Заставецький Б. І., Ткач Д. В. Географія населення України. Навчальний посібник. Тернопіль, 2003.
16. Заставний Ф. Д. Географія України: У 2-х книгах. Львів, 1994.
17. Исаченко А. Г. Методы прикладных ландшафтных исследований. Ленинград: Наука, 1980.
18. Исаченко А. Г. Основы ландшафтоведения и физико-географическое районирование: Учеб. пособие. Москва: Высш. шк., 1991.
19. Исаченко А. Г. Прикладное ландшафтоведение. Изд-во Ленинградского у-та, 1976.
20. Клімат України/ За ред. В. М. Ліпінського, В. А. Дякуча, В. М. Бабіченко. Київ: Вид-во Раєвського, 2003.
21. Климатология / Дроздов О. А. и др. Ленинград: Гидрометеиздат, 1989.
22. Короновский Н. В., Якушова А. Ф. Основы геологии. Москва: Высшая школа, 1991.
23. Кукурудза С. І. Біогеографія: Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.
24. Леонтьев О. К., Рычагов Г. И. Общая геоморфология. Москва: Высш. шк., 1979.
25. Логвинов К.Т., Щербань М.И. Природа Украинской ССР. Климат. Київ: Наукова думка, 1984.
26. Маринич А. М., Пащенко В. М., Шищенко П. Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. Київ: Наукова думка, 1985.
27. Міхелі С. В. Основи ландшафтознавства. Київ-Кам'янець-Подільський:

Абетка-Нова, 2002.

28. Мольчак Я. О., Ільїн Л. В. Загальне землезнавство. Луцьк: Вежа, 1997.

29. Олійник Я. З., Федорищак Р. Л., Шищенко П. Т. Загальне землезнавство. Київ: Знання-Прес, 2003.

30. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. Київ: Знання, 1998.

31. Паньків З. П. Земельні ресурси: Навчальний посібник. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008.

32. Пармузин Ю. П., Карпов Г. В. Словарь по физической географии. Москва: Просвещение, 1994.

33. Природа Одесской области. Ресурсы, их рациональное использование и охрана / Под ред. Г. И. Швевса, Ю. А. Амброз. Киев-Одесса: Вища школа, 1979.

34. Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды / В. Н. Грезов и др. Київ: Наукова думка, 1987.

35. Природа Украинской ССР. Почвы / Н. Б. Вернандер, И. Н. Гоголев, Д. И. Ковалишин и др. Київ: Наукова думка, 1986.

36. Ратушняк Г. С. Топографія з основами картографії: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003.

37. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. у 3-х част.: підручник. Чернівці: ЧНУ, 2010.

38. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування. Львів: Новий Світ-2000, 2004.

39. Свинко Й. М., Сивий М. Я. Геологія: Підручник. Київ: Либідь, 2003.

40. Соціально-економічна географія України / За ред. проф. Шаблія О. І. Львів: Світ, 2000.

41. Соціально-економічна географія України: навчальний посібник / за ред. О. І. Шаблія. Львів: Світ, 2000.

42. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2001.

43. Третяк А. М., Дорош О. С. Управління земельними ресурсами: навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2006.

44. Притула Т. Ю., Еремина В. А., Спряли А. Н. Физическая география материков и океанов. Москва: Владос, 2004.

45. Хромов С. П. Метеорология и климатология для географических факультетов. Ленинград: Гидрометеиздат, 1983.

46. Чернюк Г., Лихолат В. Метеорологія і кліматологія. Навчальний посібник для географічних факультетів вищих навчальних закладів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005.

47. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2003.

48. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география. Київ: Вища школа, 1988.

49. Шнюков Е. Ф., Чекунов А. В., Вилов О. С. и др. Природа Украинской ССР. Геология и полезные ископаемые. Київ: Наукова думка, 1986.